

Column voor Jose van Dijck's afscheid als voorzitter SPUI25

10 Juni 2015

Door Nieuwsgierigheid Gedreven

Patricia Pisters

Het was een list van de Goden om Prometheus en de mensheid te straffen voor het stelen van het vuur: de Olympische Oppergod Zeus gaf de opdracht de eerste vrouw te scheppen, Pandora. En hij bedeelde haar toe met een nieuwe eigenschap: nieuwsgierigheid.

Tegelijkertijd schonk Zeus Pandora een vat dat niet geopend mocht worden om ongeluk te voorkomen. Een fatale combinatie uiteraard: Pandora kon haar nieuwsgierigheid niet bedwingen en sindsdien staat 'de doos van Pandora' voor rampspoed. In de bijbel kon Eva haar verlangen naar het proeven van de verboden vrucht van de boom der kennis niet stoppen: één hapje was genoeg voor een verbanning uit het Paradijs. Ook in 17e en 18e eeuwse sprookjes en kluchten werd nieuwsgierigheid vaak duur betaald: Blauwbaards echtgenote had de deur van de verboden kamer maar beter dicht kunnen laten. En de naïeve nieuwsgierigheid van Aagje, het Zeeuwse vissersmeisje die op verkenning ging in Antwerpen, is een spreekwoordelijke waarschuwing geworden tegen teveel nieuwsgierigheid.

Brandende nieuwsgierigheid als bron van leren, ontdekken en kennis. Voor vrouwen is het lange tijd geen goede eigenschap geweest. Pas in de 19^e eeuw kwamen er andere nieuwsgierige ontdekkingsreizigersters: Alice beleeft fantastische avonturen in Wonderland die haar blik op de wereld veranderen. In de wetenschap is in Nederland Aletta Jacobs de nieuwsgierige pionierster die verlangen naar kennis en wetenschap voor vrouwen om weet te zetten in positieve eigenschappen. Als eerste vrouwelijke studente aan

de universteit en als eerste vrouwelijke artst verzette ze de mijlpalen van de nieuwsgierigheid voor vrouwen. Het is in haar traditie dat veel vrouwen in de wetenschap nu nog steeds opereren.

En dat ik iets van mijn wetenschappelijke nieuwsgierigheid met u kan delen. Als filmwetenschapper ligt mijn grootste nieuwsgierigheid bij vragen die worden opgeroepen door ontwikkelingen in het medialandschap.

Eind 19e eeuw werd de filmcamera uitgevonden vanuit wetenschappelijke nieuwsgierigheid naar de beweging van mensen en dieren. De studies naar 'animal locomotion' van Marey en Muybridge leidden uiteindelijk tot de filmcamera en filmprojector van de gebroeders Lumière die op 28 december 1895 de eerste openbare filmvertoning organiseerden in Parijs. Het was de fameuze voorstelling van een aankomende trein op het perron van La Ciotat, waarbij volgens de overlevering mensen uit hun stoel vlogen uit angst overreden te worden. Of dit echt is gebeurd is niet zeker. Maar dat het bewegende beeld onze perceptie van de werkelijkheid definitief veranderde blijkt wel uit een bericht in *Le Figaro*, waarin naar aanleiding van de eerste filmvertoning op 30 december 1895 te lezen viel: "*Wanneer iedereen zijn dierbaren kan fotograferen, niet alleen in hun roerloze contouren, maar in hun bewegingen, hun handelingen, hun gebaren, terwijl zich woorden vormen op hun lippen: dan zal de dood niet langer absoluut zijn.*"

De relatie tussen mediatechnologie en de dood werd jaren later in de film *Ghost Dance* door de filosoof Jacques Derrida beschreven als het wezenlijk kenmerk van cinema, een kunstvorm die geesten laat terugkeren. Of zoals hij zei: "De technologie van het beeld, de cinematografie, en de telecommunicatie vertienvoudigt de macht van de fantomen." Het filmbeeld laat het verleden als heden terugkeren. Derrida besprak zijn fantomatische blik op mediatechnologie met de actrice Pascal Ogier. Hij schreef er enkele jaren later opnieuw over nadat hij hun gesprek in de film terug zag en via het beeld weer recht in de ogen van de actrice keek terwijl ze (opnieuw) zegt: 'nu geloof ik ook in geesten'. De actrice was in de tussentijd op 24 jarige leeftijd overleden. Derrida zag een geest. Steeds vaker benadrukte de

filosoof in zijn latere werk dat beeldtechnologie het fantomatische aspect van de cultuur laat zien.

Mijn eigen nieuwsgierigheid naar het medium film heeft te maken met dergelijke veranderingen in de perceptie van de werkelijkheid die beeld- en mediatechnologie met zich meebrengen. Vanaf het begin was het bewegende beeld niet slechts een medium tot vermaak, maar vooral ook een medium dat gevoed werd door wetenschappelijke nieuwsgierigheid naar de wereld ('heeft een paard in galop op enig moment vier voeten van de grond?', 'hoe groeit een plant', en 'is er leven op de maan', waren allemaal vragen die aan de wieg stonden van de uitvinding van het cinematografische apparaat). En het was meteen een medium dat ook filosofische vragen over leven, dood, en de ervaring van plaats en tijd op riep. Met een snelheid van 24 beeldjes per seconde, timelapse montage en cinematografische vergezichten werd de wereld steeds zichtbaarder, en kon het verleden tot leven komen.

Maar het filmische beeld heeft in de afgelopen twee decennia een stormachtige ontwikkeling doorgemaakt. De digitalisering heeft een explosie van beeldschermen teweeggebracht waardoor we niet meer naar een speciale plek hoeven om filmbeelden tegen te komen: met een schermje op zak en in de auto, en beeldschermen in de tram, op kantoor, in de huiskamer, op façades van gebouwen, zijn de media overal. Het is onze dagelijkse werkelijkheid. Het is onze sociale werkelijkheid, onze 'culture of connectivity'.

Deze veranderingen in de beeldcultuur aan het begin van de 21ste eeuw zijn net zo groot als de veranderingen die werden teweeggebracht door de verspreiding van het cinematografische beeld begin 20ste eeuw. Maar er zijn ook wezenlijke verschillen tussen analoge en digitale media. Een van die verschillen schuilt in de tijdsdimensies van het beeld. Waar de analoge cinema vooral het verleden tot leven brengt en de spectrale sporen van toekomstige afwezigheid in zich draagt, bevatten de digitale media veel meer de potentie van toekomstige aanwezigheid.

Datatechnologie is overal in vervlochten. Alom vertegenwoordigde mediasystemen doordringen de werkelijkheid met een digitale dimensie. Alleen al op YouTube wordt er per minuut 300 uur beeldmateriaal toegevoegd. En dat is maar één van de onvoorstelbaar grote

datastromen die er dagelijks bijkomen. De kwantiteit van deze datastromen gaat onze waarnemings- en bevattingsvermogens ver te boven.

In tegenstelling tot de analoge fantomen die opnieuw verschijnen, genereren al die hedendaagse datastromen een speculatieve dimensie van een oneindige reeks aan toekomstige scenario's, profielen en prognoses, opties en nieuwe combinaties die mogelijk gestalte zouden kunnen krijgen. De fantomen uit het verleden verbleken, worden opgenomen en veranderd door fantomen uit de toekomst. Hoe die toekomst zich daadwerkelijk zal manifesteren, kan niet meer worden opgemaakt uit een zich herhalend verleden, maar blijft een open vraag. En dat is maar goed ook. Ook Pandora, Eva en Blauwbaards vrouw zijn nu schimmen uit het verleden.

Het nieuwsgierige Aagje mag nu met een gerust hart in de voetsporen treden van nieuwsgierige Aletta, die het pad naar wijsheid en kennis opende voor vrouwen in de wetenschap. En naar de mogelijkheid dat in de 21ste eeuw Jose van Dijck als eerste vrouwelijke president van de KNAW ons met haar wetenschappelijke nieuwsgierigheid de nabije toekomst inleidt.